

A Messenger

II. rész

4. Karolin és a német megszállás

A zsidó származás és a kereszténység

Amint azt már említettem, Messenger Karolin jómódú becskerekai zsidó családból származott. Hogy ez mennyire volt számára fontos, azt nem tudom. Látom egy beadványból, melyet apám a német megszállók gazdasági megbízottjához intéz Belgrádba (németül), hogy Messenger Karolin zsidó származású, „de már kora gyermekkorában, körülbelül 70 évvel ezelőtt, felvette a keresztény vallást”. A beadvány másolatán, mely az iratok között maradt, nincs dátum, de egy 1942. július 12-én kiadott alapító okirat kapcsán íródott, tehát valószínűleg 1942 őszén lett Belgrádba küldve. Messenger Karolin 1868-ban született. 1942 előtt hetven évvel négyéves volt. Ha a „körülbelül hetven év” inkább 65 mint 70, akkor is tízévesnél fiatalabb lehetett, amikor kikeresztelkedett, valamikor az 1870-es években. Tehát keresztény volt, és nem tartotta magát zsidónak? Lehet, de nem biztos. Apám beadványa nem családtörténeti tényeket igyekszik rögzíteni, hanem azzal a céllal hivatkozik a kikeresztelkedésre, hogy elkerülje a zsidó vagyona vonatkozó diszkriminatív rendelkezéseket. Nyilván nem állította volna, hogy Karolint gyermekkorában megkeresztelték, ha ez nem így lett volna (ezt tudvalevőleg ellenőrizhették a német hatóságok), de marad a kérdés, hogy ez mennyire volt meghatározó. Karolin a szülei döntése nyomán lett katolikus. Mindent, amit tudok róla, az az, hogy saját döntéséhez igazodott az életben. Magáévá tette a szülei döntését? És ha igen, mit érzett, amikor zsidóüldözés miatt kellett elhagynia Becskereket? Daniel Stein jut eszembe, Ullickaja *Daniel Stein*, *Tolmács* könyvének főhőse. A regény főszereplőjének alakját egy tényleges személy ihlette, aki helyet kapott a jogtörténelemben is – esete eljutott az Izraeli Legfelsőbb Bíróságig. Oswald Rufeisen volt a neve, 1922-től 1998-ig élt. A valós történetben mintha minden nagybetűvel lenne írva, és boldodal. Rufeisen életében a for-

dulatok nem polgári döntések következményei voltak (mint Messingerék esetében az 1870-es években). Partokat elmosó sodrás ragadta magával és vitte hovatarozások felé, majd aztán később szembesülnie kellett azzal, hogy a visszaálló medrek közül egyikbe sem tartozik. Rufeisen lengyelországi zsidó volt, aki fiatalkorában az Akiva cionista szervezethez csatlakozott. Aztán, még mielőtt húszéves lett volna, jönnek a hitleri évek. Mivel tökéletesen beszélt lengyelül és németül is, lengyelországi németnek adta ki magát. Aztán Litvániába, majd Fehéroroszországba sodródik, Mir városában a német rendőrség tolmácsa lesz, helyzetét és információit kihasználva több száz zsidó életét menti meg, fegyvereket is juttat az ellenállóknak. Majd szökik, egy katolikus kolostorban talál menedéket, és áttér a katolikus hitre. Amint ezt 1962. november 19-én megállapítja az Izraeli Legfelsőbb Bíróság, Rufeisen ezt nem célszerűség okából, hanem „őszinte belső meggyőződésből” tette. Karmelita kolostorban lett Daniel testvér, majd Daniel atya. Aztán az ötvenes években úgy döntött, hogy Izraelbe költözik – de nem adva fel a katolikus vallást. Ezen a ponton került be a jogtörténelembe is. Izraelben akkoriban már érvényben volt az 1950 júliusában meghozott Visszatérés Törvénye, mely szerint aki zsidó, annak joga van Izraelbe költöznie, és ha odaköltözik, automatikusan állampolgárságot is kap. A kérdés az volt, hogy vonatkozik-e ez Rufeisenre is. Ő azt állította, hogy nem csak zsidó származású, de zsidó tudatú is – de katolikus vallású. A végleges döntést az Izraeli Legfelsőbb Bíróság hozta meg. A döntés indoklásában idézik Cohn bíró véleményét, aki szerint Rufeisen érzései és nyilatkozata döntő fontosságúak; a nyilatkozat szerint pedig „zsidónak született, zsidóként nőtt fel, zsidóként szenvedett és zsidónak érzi magát nemzeti hovatarozás szempontjából”. A bírák többsége nem osztotta ezt az álláspontot. A döntés szerint, aki vallást változtat, „ezzel elvágja magát népe nemzeti múltjától, és megszűnik zsidó lenni nemzeti hovatarozás értelmében”. Rufeisen azonban itt sem adta fel. Miután eldől, hogy nem élhet a Visszatérés Törvénye által biztosított rövidített eljárással, végigment a hosszabb úton is, Izraelbe emigrált, majd később izraeli állampolgárságot is nyert. Így élt aztán Haifában egy karmelita kolostorban.

Párhuzamokat keresve, idekapcsolok még egy történetet. Amikor Amerikában a doktori dolgozatomat írtam, témavezetőm Harold B. volt. Ismert tanár volt a Harvardon, híres könyveket írt a vallás és jog kapcsolatáról, nemzetközi kereskedelmi jogról, más témákról is. Az ötvenes évek derekán ő volt az első amerikai kutató, aki a Szovjetunióba utazott tanulmányi útra. Néhány évig volt ott családjával együtt. Valószínűleg ő írta a legjobb nyugati könyvet a szovjet jogról. Bírálta természetesen, de sok más bírálóval ellentétben, őt érdekelte is a szovjet jog. Míg Moszkvában volt,

Timothy Leary, az LSD-kultúra egyik legismertebb alakja lakott a házában. Amikor először voltam Harold vendége (1967-ben meghívott, hogy velük várjam a karácsonyt), akkor ezt meg is említette. Nem panaszkodott, karácsonykor nem illett volna. Más alkalmakkor, amikor vendége voltam, elmondta, hogy milyen felfordulást hagyott Leary a házban. Néhányszor meghívott vasárnap, hogy templomba menjek vele és a családjával. Epizkopális vallásúak voltak. Meglepett, hogy a kijáró illendőség és tisztelet mellett Harold mélyebb kötődést is mutatott irántam. Egyetemi előadásában érdekes elemzések voltak, szórakoztató példák, elgondolkodtató megállapítások. Minden gesztus, kézmozdulat ezzel volt összhangban. A templomban mintha egy más ember mozgását láttam volna. Később jobban is megismerkedtünk. A hetvenes években Harold meglátogattott Újvidéken, majd húsz évig együtt tanítottunk az Emory Egyetemen Atlantában: ő állandó tanárként, én évente néhány hónapot, mint vendégtanár. (A nyolcvanas években Massachusetts államban kötelező volt a nyugdíjba vonulás hatvanöt év után. Georgia államban nem volt ilyen szabály, ezért jött Harold Atlantába.) Gyakran találkoztunk, és még jobban meggyőződtem róla, hogy számára fontos a vallás. Elmondta azt is, hogy ő Amerikában született, de elődei Odesszából jöttek. Zsidó családban zsidóként nevelkedett, amíg nem történt vele valami egészen különös a harmincas évek közepén. Egy ösztöndíjjal Németországban tartózkodott, és ez már Hitler Németországa volt. Valamilyen alkalommal vonaton utazott Franciaországba, és egyedül ült a fülkében. Súlyos baljós gondolatokat vitt magában, hatalmas terhet érzett a vállán. És ekkor következett egy látomás. Amíg Harold mesélt, láttam, hogy hisz benne, de azt is tudja, hogy ez így, ahogy van, nagyon furcsa, különösen, ha egy egyetemi tanár mondja el volt diákjának. Hogy valahogy feloldódjon a görcs, néhány filozofikus megjegyzést is fűzött a lehetséges és lehetetlen, valóság és képzelet képlékeny határaitól. A vonatban Krisztus jelent meg előtte. Sötét arcszíne volt. Beszélt is. Azt mondta, „ne gyötrődj, ez az én gondom”. És ezután Harold hihetetlen megkönnyebbülést érzett. Közelebb voltam ahhoz, hogy álomban, vagy esetleg hallucinációban keressek magyarázatot, de nem volt kétségem afelől, hogy maga az élmény valódi. Hogy valahogy közelebb kerüljek mindehhez, kérdezni próbáltam – nem igazán ügyesen. Megkérdeztem, hogy milyen nyelven beszélt Jézussal. „Tibor, te ezt egyáltalán nem érted!” – mondta Harold. Valószínűleg igaza volt. Elmondta, hogy rövid idővel ez után az élmény után kikeresztelkedett. Egy más alkalommal egy nagyobb társaságban azt is elmondta, hogy ő hívó keresztény, de továbbra is zsidónak tartja magát. Egy közös zsidó ismerősünk ezt vitatta. Én nem akartam beszállni/belekontárkodni a vitába, de hallgatva az érveket,

a végén közelebb voltam ahhoz, hogy Haroldnak adjak igazat. Egyébként Haroldnak és a feleségének (aki keresztényként született) négy gyermeke van. Hovatartozásuk tekintetében a sors salamoni döntést hozott. Két lányuk keresztényként indult, az egyik hívő zsidóhoz ment férjhez, és áttért az izraelita vallásra, a másik buzgó keresztény maradt, muzulmán férjét is áttértette a keresztény vallásra. Az egyik fiuk keresztény, a másik rabbi.

Harolddal és a vallással kapcsolatban még azt írnám le, hogy betartotta a szabályokat, beleértve a börtöt is. Minden évben fogadalmat is tett, hogy nem iszik alkoholt a böjt idején. Egy tavasszal, a kilencvenes években, a vállalt önmegtartóztatás utolsó napján, Haroldék vacsorát szerveztek, ott voltam én is a feleségemmel, lehettünk talán tizenöten. Kellemes hangulat volt, csak egyszer-kétszer mondta Harold, hogy milyen kár, hogy még nincs itt az éjféli (és a böjt vége), mert annyira szívesen koccintana a barátaival, de hát köti a fogadalom. Egy jogászkannyarral igyekeztem volt tanáromat felszabadítani. Megkérdeztem, hogy atlantai, vagy jeruzsálemi időszámításhoz kell-e igazodnia? Ez a meglebegtetett érv (a kísértéssel együtt) elegendőnek bizonyult. Harold vállon veregetett, és utána whiskeyvel koccintottunk.

Visszatérve Karolinra, nem találok nyomát annak, hogy kereszténysége mellett fenntartott-e egy zsidó identitást. Sajnos, nem lehet mindent visszahozni a feledésből. Látom viszont, hogy a kereszténységben is társa volt Paula néni. A harmincas években egy harangot ajándékozott Karolin a nagybecskereki székesegyháznak. Schön György becskereki barátom (akit arra kértem, hogy segítsen adatokat találni Karolinról) talált egy honlapot, melyen az olvasható, hogy a harang neve „Szent István Harang”, 1030 kilós, az átmérője pedig 1,245 m. Ami számomra ennél fontosabb, a harangra ez van vésvé: „Paula Tóth et Karolina Messinger”. Mindent egybevetve, nem tudom, hogy a kereszténység mellett jelentős maradt-e Karolin számára a zsidó származás. Az viszont biztos, hogy abban az időben, amikor Karolin Pestre menekült, az volt érvényben, amit Ulickaja könyvének egyik szereplője mond: „Meghatározhatták magukat a zsidók akárhogy, végső soron kívülről határozzák meg őket: zsidó az, akit a nem zsidók zsidónak tekintenek.”

Az iratokból nem derül ki, Karolin mikor távozott Becskerekről. Nagyapám naplója szerint „a németek zsidóüldözése kergette Pestre”. A megszállás első napjaiban hozta a döntést? Vagy akkor már késő lett volna, és ezért valamivel korábban távozott? 1941 áprilisában vonultak be a németek. Azelőtt persze érkeztek hírek, és azok nyomán szorongások. A becskereki utcákon, kocsmákban és kultúregyesületekben is megjelentek az új, kívülről érkező beszédfordulatok, magatartásfoszlányok. Persze, a

becskereki németeket is érintette (és megosztotta), ami Németországban történik. A közénk sodródó friss feszültséget érzékelteti egy ajánlott levél is, melyet 1940. szeptember 17-én ír Wetzl Rudolf a becskereki Magyar Közművelődési Egyesület vezetőségének:

Petrovgrad, 1940. szeptember 17.-én

T. c.

Magyar Közművelődési Egyesület Vezetőségének,

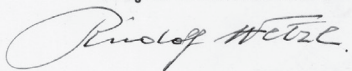
P e t r o v g r a d.

Utobbi időben meg kellett győződnöm arról, hogy egyes egyesületi tagok német fajtestvereimmel és azok vezérével szemben az elmúlt és mostani eseményekkel kapcsolatban ellenszenvesen nyilatkoztak.-

Minthogy az ilyen eljárással, mely ellenkezik meggyőződésemmel, nem azonosítom magam és nem tarthatok olyan közösséghez, melynek egyes tagjai nemzetiséget sértő magatartásról tesznek tanuságot, elhatároztam az egyesületből való kilépésemet és kérem ezt az elhatározásomat tudomásul venni.-

Kötelességemnek tartom még megjegyezni, hogy ezek a tendenciozus támadások nemcsak bennem, hanem még számos német anyanyelvű barátaimban is a meglévő magyar érzést elfojtja.- Ez pedig sem az egyesületnek, sem a magyarságnak általában nem szolgálhat előnyére.-

Teljes tisztelettel:

Ajánlottan.

*P. 1940. IX. 19. Felküldés Wetzl Rudolf úrnak Petrovgrad
D. Magyar Közművelődési Egyesületünk Vezetőségéhez, a hó 17-iki levélrel írt levelének válasza után, az Egyesület Vezetőségének érdeklődése azon értesülést*

A levél alján nagyapám kézírása olvasható. Szokása volt, hogy a választ a bejövő levélen (esetleg annak hátlapján) fogalmazza meg, hogy azután kézírásban (vagy géppel) letisztázza és elküldje. A válasz a hátlapon folytatódik. A zárómondat szerint: „Egyesületünk minden egyes tagját nagyrabecsüli, ha azonban ennek ellenére, valaki nem kíván körünkben megmaradni, úgy ezt – bár sajnálattal – de felesleges ürügykeresés nélkül is, tudomásul veszi.”

Úgy tűnik, akkor (1940 szeptemberében) még kezelhető volt a világtörténelem becskereki szinten. Lehet, hogy Karolin is még Becskeréken volt.

A bérbeadás

Miután Karolin Pestre ment, folytatódnak a jogi eljárások, de ezek már nem Glavaški-mintájú békebeli perek. Nincs többé szerepe konkrét embereknek, se felperesként, sem alperesként, tanúként, vagy esetleg törtető közvetítőként. Olyan érvelési kanyar sem jöhet szóba, hogy volt-e pad az iroda előtt, mert akkoriban a várakozás nem padon ülve történik, mindenütt sorban állnak az emberek, kenyérboltok előtt is, irodai folyosókon is.

Nem sokkal kevesebb, mint negyven év után, Karolin megválnak az intézetet vezető tulajdonos feladataitól, bosszankodásaitól, sikerélményeitől. 1941 októberében az egész Messinger-komplexumot bérbe adja a Délvidéki Magyar Kultúrszövetségnek. Korábban is volt bérbeadás (a szerb Oktatásügyi Minisztériumnak), de amennyire a papírokból kivehető, ez csak az iskolára vonatkozott, a diákotthonra nem. Az is biztos, hogy mielőtt Pestre ment/szökött volna, Karolin ott volt, és fontos maradt a Messingerben. Aztán ennek is vége lett. A neve is lekerült a falról, de a köztudatban – előbb dachból, aztán megszokásból – megmaradt.

Már csak az adóhivatal nem érti (vagy érti is meg nem is), hogy mi történt. Míg Karolin kezében volt az intézet, jövedelme is volt, jövedelmi adót is fizetett. Aztán jött a távozás, bérbeadás és a bérleti díjra kiszabott adó. Az adóhivatal követi ugyan a változásokat a külvilágban, de nem tud megválni attól sem, ami a saját iratvilágában vált természetessé. Az adóeljárások néha valóságot túlélő mozgásokat is mutatnak. Ezúttal követelik a bérleti díj után járó adót, de emellett be akarják hajtani Karolintól a jövedelmi adót is. Következik egy ügyvédi beadvány, melyet 1942. április 10-én intéztek a nagybecskereki (akkor petrovgrádi) adóhivatalhoz. Ebben olvasható, hogy a két adó kivetése ellentmondásos és törvényellenes. A beadvány szerint „a gimnáziumot, polgári iskolát és diákotthont, bútorokkal és taneszközökkel együtt” a Délvidéki Magyar Kultúrszövetség Iskolaalapja bérlti, tehát csak ez az iskolaalap fizethet esetleg jövedelmi adót. Karolinnak csak a bérleti díj kapcsán lehet adókötelezettsége. Ugyanaznap (1942. április 10-én) a szerb Pénzügyminisztériumhoz is beadvány lett intézve. Ebben is azon van a hangsúly, hogy a jövedelmi adó csak az iskolaalapot (és nem Karolint) terhelhetné, de ott áll a kérelem is, hogy mentsek fel az iskolaalapot ettől az adótehertől. Az érvelés szerint az iskolaalap nem gazdálkodó szervezet, bevételei nagyon csekélyek, és önkéntes ado-

mányokból származnak. A célkitűzések jótékonyági célkitűzések, a diákok nem fizetnek, szegényebb sorsú gyermekek megélhetését adományokkal segítik is.

A második világháború alatt, az iskolaalap által működtetett Messinger valóban nem gazdasági vállalkozás volt. Tudtommal Karolinnak sem jelentett komolyabb bevételt a bérleti díj. Ez inkább szimbolikus volt. Pestre átutalni sem igazán lehetett. A bérleti díjra kivetett adót pedig, úgy látom, nem Karolin, hanem az iskolaalap fizette.

Nem tudom, mi lett a beadványok sorsa, melyek kérik, hogy Karolin ne két adót fizessen, és az iskolaalap ne fizessen jövedelmi adót. Választ nem látok a papírok között. Az is lehet, hogy nem is érkezett válasz. Ezek a napok nem a pedáns ügyintézés napjai voltak.

Az adomány

Karolin nemcsak üldözött zsidóként, hanem súlyos betegen érkezett Pestre. Ott töltött napjait leginkább a betegsége határozta meg. 1942. október 7-én hunyt el szívbénulásban. A Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra. A síron, ugyanazon fehér márványlapon, Karolin neve mellett ott áll még egy név: Csoó Erzsébet, aki harminc évvel később hunyt el. Az iratokban nincs nyoma ennek a névnek. Próbáltam becskerekieket kérdezni, akikről feltételeztem, hogy talán tudhatnak valamit. Nem derült ki, hogy ki lehetett Csoó Erzsébet.

Halála előtt néhány hónappal Budakeszin, a Weisz Manfréd szanatóriumban Karolin szembesül a kérdéssel, hogyan folytatódhat az, ami számára fontos volt. Örökösei nem voltak. A folytatást abban látta, hogy a Messingerből Magyar Iskolaház legyen. 1942. július 12-én készít alapító okiratot, mely szerint „tanintézetem és a hozzá tartozó internátusom céljára szolgáló épületekből és ezeknek ingó felszereléséből, valamint egyéb tartozékaiból ezennel alapítványt létesítek”. Az alapítvány intézőszervéül a Dunamenti Magyar Közművelődési Szövetséget (DMKSZ) jelöli. Mivel akkoriban minden címnél, intézménynél, országnál kérdéses volt, hogy létezik-e majd néhány hónap múlva, az Alapító okirat hozzáteszi, hogy ha a DMKSZ megszűnne, akkor ezt a szerepet „a mindenkori legtekintélyesebb nagybecskereki magyar egyesülés lesz hivatott betölteni”. Az okirat második oldalán ott áll még, hogy mindent „az ottani viszonyok és jogszabályok” figyelembevételével kell majd rendezni (bármilyen viszonyok és bármilyen ország szabályai legyenek is azok), de hozzáteszi: „csupán azt hangsúlyozom, hogy a tanintézetnek és internátusnak kizárólag a magyar iskoláztatás célját kell szolgálnia”.

Az okirat két eredeti példányban készült. Az egyik Karolinnál maradt, a másik a Dunamenti Magyar Közművelődési Szövetség számára lett továbbítva. Ez a második eredeti példány került az ügyvédi irodába – ott is maradt, ez van most a kezemben. (A hatóságoknak valószínűleg szerb és német hiteles fordítást adtak be.) Az Alapító okirat így néz ki:

A l a p i t ó o k i r a t .

Alulírott Messinger Karolin budapesti /XI.Nagyboldogasszony utja2./ lakós, aki jelenleg Budakeszin, a Weiss Manfred szanatóriumban tartózkodik a Nagybecskerekén Nádor utca 3., illetve a Jugoszláv uralom idejében Masarikova ulica 5.szám alatt fekvő tanintézetem és a hozzátartozó internátusom céljára szolgáló épületekből és ezeknek ingó felszereléséből, valamint egyéb tartozékaiból ezennel alapítványt létesítek a következő közelebbi feltételek mellett:

1.

A fent megjelölt minden vagyonom, mint önálló jogi személyiséggel bíró alapítvány "Magyar iskolaház" elnevezéssel mindenkor a bánáti magyarság iskoláztatásának ügyét szolgálja és pedig a mindenkori szükséghez képest alsó vagy középfokú tagozattal.

2.

Az alapítvány intézőszervéül a Dunamenti Magyar Közművelődési Szövetséget jelölöm ki, melynek székhelye Nagybecskerekén van.

Ez a szövetség lesz hivatott mindaddig amíg fennáll, a tanintézetet és internátust fenntartani és azok felett a felügyeletet Nagybecskerekén lakó három tekintélyes, fedhetlen életű tagja útján gyakorolni, akiket a szövetség választ ki.

Amennyiben a Dunavidéki Magyar Közművelődési Szövetség megszűnének, úgy az alapítvány intézőszervi tisztét a mindenkori legtekintélyesebb nagybecskerekéi magyar egyesülés lesz hivatott betölteni.

112203
uk:

3.

Az intézőszerv feladatává teszem, hogy a jelen alapítványról a követelményeknek megfelelő részletes alapítólevelet állítson ki és azt az arra illetékes állami hatóságnak jóváhagyás végett mutassa be. Az alapítólevél részletes feltételei a körülményeknek, az ottani viszonyoknak és jogszabályoknak figyelembevételével lesz kiállítandó; e tekintetben én ehelyütt részletesebb utasításokat adni nem kívánok, csupán azt hangsúlyozom, hogy a tanintézetnek és internátusnak kizárólag a magyar iskoláztatás célját kell szolgálnia.

Az alapítványi vagyon az intézőszerv által Bandschák Katalin nagybecskereki lakós közrevonása útján haladéktalanul leltározandó azzal, hogy a leltározás ideje alatt Bandschák Katalinnak az intézetben egy szobából álló ingyenes lakás biztosítandó.

4.

Azok az ingatlanok, amelyeken az 1. pontban megjelölt tanintézet és internátus épületei állnak, a jelen alapítóokiratom alapján a "Magyar iskolához" elnevezésű önálló jogi személyiséggel bíró alapítvány, mint tulajdonos nevére irandók át telekkönyvileg, amihez feltétlen beleegyezésemet ezennel megadom.

Ezt az alapító okiratot két eredeti példányban állítottam ki, amelyekből egy példányt magamnál tartottam, egy példányát pedig a Dunavidéki Magyar Közművelődési Szövetség részére adtam ki.

Kelt Budakeszin, 1942. évi július hó 12. napján.

Előttünk:

tanu

Dr. Barát Irén

Messinger Katalin

tanu

Dr. Winter Lajosné

Egy külön oldalon az Alapító okiratot tanúként „Dr. Barát Irén úrnő, orvos és dr. Winter Lajosné született Dalmát Aranka úrnő, ügyvéd felesége” írták alá. Ott áll egy nemzetközi használatra képesítő hatósági hitelesítés is.

Most az a kérdés következett, hogy célt érhet-e egy zsidó származású tulajdonos adománya, mely 1942 júliusában „kizárólag a magyar oktatás célját” igyekszik szolgálni Szerbiában, német megszállás alatt. Akkoriban a megszálló hatalmak nemcsak a vagyont, hanem még a kijárási gyászt is meg akarták tagadni a zsidó származású emberektől. Az apám (vagy talán a nagyapám) mesélte, hogy a katolikus egyház gyászmisét tervezett, de

a német hatalom „figyelmeztetett”, hogy egy zsidó asszony emlékére nem tarthatnak szentmisét. A gyászmisét mégis megtartották. A *Torontál* napilapban is bejelentették. A templom megtelt.

*Az „adásvétel” – majd magyar tulajdon területén német fogda,
de magyaroknak*

A gyászt végül nem sikerült elkobozni. De a tagadás folytatódott. Az adóhivatal továbbra is követeli, hogy Messinger Karolin fizessen adót a bérleti díjra. Apám több beadványban kéri (így 1943. március 16-án is), hogy az adóhivatal vegye tudomásul, hogy Messinger Karolin elhunyt, nincs többé neki fizetendő bérleti díj, megszűnt az adókötelezettség is.

De mi lett az adománnyal? Egészen pontosan nem tudom, de sok minden kiderül a papírokból. Valami támaszt ad Ekkehard Völkl ismert bánáti származású történész *Der Westbanat 1941–1944* című, 1991-ben megjelent könyve is. Ebben Völkl azt írja – német levéltárakra is hivatkozva –, hogy a magyar külügynek sikerült kijárnia, hogy ne kobozzák el a Messinger Alapítványt. Az irodában megmaradt iratokból kitűnik, hogy valóban magyar iskolaként folytatta munkáját a Messinger, de az nem, hogy elismerték volna Karolin Alapító okiratát.

Az iratokban alapítólevél-vázlatok következnek magyarul és németül, melyek a kijelölt örökös (DMKSZ) nevében fogalmazódnak. A Dunamenti Magyar Közművelődési Szövetség (DMKSZ), mely az Alapító okirat szerint intézőszerve lenne az alapítványnak, több változatban is megfogalmazza az alapítvány alapszabályait. Gondolkodom (bár talán tudnom kellene), hogy miért „Dunamenti”. Az iratok közt ott van egy kis világoskék füzet is, a DMKSZ Alapszabálya. Ennek első szakasza szerint: „A »Dunamenti Magyar Közművelődési Szövetség« a hajdani »Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség«-ből alakult »Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség« jogutóda; hatásköre a jelenlegi német katonai megszállás alatt álló volt Jugoszláv Bánát területére terjed [...]”

Nagyon torlódott akkoriban a sok friss „volt” és friss „hajdani”. Jelen sem alakulhatott igazán, a sok csapkodó „jelenlegi” között. De nem derül ki, hogy miért „Dunamenti”. Forgatva az 1943-ban hozott alapszabályt, látom még a 31. szakaszban, hogy a központi választmányba minden 2000 tag után egy választmányi tag lesz delegálva. – Ma nem sok tagja lenne a központi választmánynak.

Hogy ahhoz kerüljön a Messinger intézet, akinek Karolin szánta, szükség volt arra is, hogy ne legyen zsidó vagyonként elkobozva. Ezt egy német nyelvű beadvány igyekszik elérni. Az egyik ügyvédi érv azt hang-

súlyozza, hogy iskolákról van szó, melyekre nagy szüksége van a közösségnek. A másik érv szerint Karolin már körülbelül hetven évvel ezelőtt kikeresztelkedett. Amennyire látom, nem született teljes siker. 1943. augusztus 12-én a DMKSZ azzal a kéréssel fordul az adóhivatalhoz, hogy értesítse Karolin esetleges adótartozásairól, hangsúlyozva, hogy erre azért van szükség, mert be kell mutatni a (német) Katonai Parancsnokság komiszárjának, „aki eladja nekünk Messinger Karolin ingatlanait”.

Tehát lehet magyar iskolák helyszíne a Messinger, de nem úgy, hogy a tulajdonos odaajándékozza, hanem úgy, hogy a komiszár eladja. Ennyit érhetett el a magyar diplomácia és a becskerekiek. Nem látom az iratokban, de lehet, hogy a vételár kedvező volt, és így fedezni lehetett az összegyűjtött adományokból. Egy szerződő felet is kellett alakítani (hogy ne az legyen, akit Karolin jelölt). Ez lett a Corvineum Magyar Közoktatási és Népművelési Alapítvány. Képviselőik Stagelschmidt Jenő, Kecskeméti Ferenc és Oláh János voltak. (Stagelschmidtnek és Kecskemétinek hosszú évekig volt megbecsült szerepe a becskerekai magyar kultúréletben. Talán Oláh Jánosnak is, de róla nem tudok semmit.)

A német megszállás alatt más is bizonyította a Messinger magyar jellegét. Nagyapám egyik naplóbejegyzése szerint (melyet egy korábbi írásomban már idéztem):

1944. III. 19. József napja. Reggeli ½ 6 órakor az ajtóm előtt hangosabb beszélgetést, járkálást hallok. Nemsoká bejön hozzám – ágyban fekvő – Józsi, karján plaid és kispárna, megcsókol, búcsúzni jött. Két német polgárőr jött hozzá a parancsal, hogy azonnal öltözzék s velem együtt bekísérnek a Messinger intézet internáló helyiségbe. Oda viszik, amint mondták, a városba szerte küldött polgárőrök, az itteni magyarság összes egybetértelt vezetőit. Ajtóm előtt azért beszélgettek hosszasan, mert Józsi és Zorka elmondották nekik, hogy engem nem lehet itthonról elkísérni, mert tegnapelőtt óta betegen fekszem. Erre az egyik őrkísérte Józsit, a másik pedig az irodából telefonon értesítette parancsnokát, hogy: az öreg Várady betegen fekszik és már 77 éves [mint én most, míg ezt a szöveget írom] – mit tegyen? Itthon hagyott. Közben hozták a híreket arról, hogy kiket kísértek be. Ott van prelátusunkkal az egész ismert magyar vezetőség, sőt a női tábor vezetői is, Mara Saczival, Végh Vilmával.

Szóval, amikor a német megszálló hatóságok előtt felmerült a kérdés, hogy hova vigyék a letartóztatott magyarokat, illetve hol legyen a „biztonsági elfogatás” [így nevezték a hatóságok] színhelye, a Messinger volt a válasz. Úgy látszik, a német megszállók is megtanulhatták, hogy ha becskerekai magyarokról van szó, akkor a Messinger a megoldás.

Egyébként a „biztonsági elfogatás” csak egy napig tartott, és hamar beleolvadt a háborús évek mindennapjaiba. Arra még ködösen emlékszem, hogy aznap déltájt anyám elindult a Messingerbe, és engem is magával vitt (ötéves voltam). Szendvicseket akart vinni az apámnak és Pali nagybátyámnak, de csak a német őrkig jutottunk.

5. Karolin adománya és a felszabadulás

Ezt a részt, mely a már általam is megismert világ felé vezet, ismét egy naplóbejegyzéssel kezdeném.

1945. II. 8. Csütörtök. Hosszú üzenet után ma ismét kaptunk orosz kvártélyost. Műhelyben – a Messinger volt tanintézet helyiségeiben – irányítja a megsérült repülőök reparálási munkálatait. Fiatal, 26 éves tiszt. Már 7 év óta van az orosz hadseregben, ott volt – amint mondja – csaknem minden fronton. Anyja többször megsebesült, bátyját a németek agyonlőtték.

Emlékszem a hozzánk belakoltatott orosz katonákra. 26 éves fiatal tisztre nem, de persze akkor más perspektívából láttam az embereket. Nagypám soraiból azt veszem ki, hogy számára nem volt ellenszenves. De hát nem a Messingerben látta a helyét (és a házukban sem). Két és fél évvel korábban Karolin azt fogalmazta meg Alapító okiratában, hogy az adományozott épületek kizárólag magyar iskolák céljait kell, hogy szolgálják. A sors eléggé tágan értelmezhetette a „magyar iskolák céljait”. Célként bevonták az orosz repülőök reparálását is. Nem tudom, tudott-e valamit e repülőgépekről az a lelkes tanfelügyelő, aki valamikor az ötvenes évek elején látogatott a Messingerbe, és a tornateremben heves beszédet mondott. Egy mondatára különösen emlékszem. Egymás után háromszor ismételte meg: „Röpül felénk a jövő!” Egy osztálytársammal a hátsó sorok biztonságát élvezve felvetettük, hogy nem azt tanították-e eddig, hogy mi haladunk a jövő felé (és nem a jövő vágat visszafelé, felénk). De a „repül” szó optimista lendülete – párosítva a „jövő”-vel – akkor mindent ellensúlyozott. A helyes szó helyettesítheti a jelentést. Nem csak akkor. 2013. május 7-én kaptam e-mailen egy körlevelet a KLM Légitársaságtól. Ebben nemcsak a gyakran emlegetett álmotutazásról (dream trip) értesítettek, hanem az is ott állt, hogy „KLM takes new steps in sustainable flight”. A „flight” légi utat is jelent, de „repülést” is, a „repül” az alapszó. A „repül” ma már talán nem lenne elég a varázslathoz, de ott van a „sustainable”, azaz a „fenntartható” is. Tapskényszert jelző szavak szövetkeznek a logika ellen: „repül” és „fenntartható”. Fenntartható repülés? Sohasem száll le a KLM gép? Éllovas szavak társaságában semmi sem lehet gyanús, még kétértelmű sem. Ha valamivel később születik, lehet, hogy az elkötelezett

tanfelügyelő a KLM kommunikációs osztályán is sikeres lett volna. Persze nem lehetek benne biztos. Mint hogy abban sem – bár nagyon érdekel –, hogy ha Margaret Thatcher és George Bush a Szovjetunióban nőttek volna fel, disszidensek lettek volna-e, vagy párttitkárok?

Tovább keresve (most már számítógépen) nagyapám naplójában azokat a bejegyzéseket, melyekben előfordul a Messinger név, a következő sorokban látom még a felszabadulás/hatalomátvétel első napjait.

1945. V. 12. Szombat. Benéztem a volt Messinger nevelőintézet és internátus épületébe. Valamikor Bánát határain is túl messze vidéken kiválónak ismert kitűnő tanintézet, első rangú internátusú nevelőintézet. Modern szép, tágas tornaterem amelyben Trianon után, amikor mindenünnen kinnézték, magyar kultúregyesületünk előadásaira hajlékot nyújtott. Gyermekeim – talán Lórit kivéve – mind itt végezték az elemi. – Szépen ápolt, tisztán tartott, befűtött udvara. Modern, szellős, vízvezetékes, nagy hálóterem az internátusi gyermekek részére. Mindez volt. Ma rom, piszok, dudva, a szomszédok felé vezető kőfalak ledöntve, a fák kipusztítva, az iskolapadok eltűzelve, az egész volt berendezés kifosztva, ajtókilincsek letörve, parketták – ahol úgy látszik tüzelőfát vagdostak, apróztak – végighasogatva, kályhák ledöntve – mindenfelé a vandál pusztítás szomorú képe. Oroszok, majd partizánok lakták. – Kilátásba helyezték, hogy átengedik az egész házat a magyar gimnázium részére. Diák fiúk, diák-lányok szorgoskodnak most ott. Nagy buzgalommal igyekeznek valami rendet csinálni.

Most értem jobban Bély-Guiseppe (ha ez volt a neve) levelét, melyet az írás elején idéztem. Az újrainduláskor azért kellett iskolapadokat és székeket keresni, mert a régiek el lettek tüzelve.

Ami a „kilátásba helyezést” illeti („hogyan átengedik az egész házat a magyar gimnázium részére”) ezen a ponton ismét folytatódik Karolin végakaratának viaskodása különböző hatalmakkal és politikákkal. Paul Valéry szerint „[a] politika olyan mesterség, mely megakadályozza, hogy az emberek beleavatkozzanak olyasmibe, ami rájuk tartozik”. („*La politique est l'art d'empêcher les gens de se mêler de ce qui les regarde.*”)

Látom, hogy 1949-ben az állami szervek pert indítanak. Az eljárás célja, hogy az új államban sem azoké legyen a Messinger – és ne azokra tartozzon –, akiknek Karolin adományozta. Nem igazán egyszerű a szemben álló felek azonosítása. Az eljárást a zrenjanini Városi Lakásügyi Vagyoni Vállalat indítja a Jugoszláv Föderatív Népköztársaság nevében. Az alperes megnevezése „Magyar Közoktatási és Népművelési Alapítvány az Igazgató bizottság képviselőjében, melyet Dr. Várady Josif zrenjanini ügyvéd képvisel”. A keresetet 1949. június 16-án adták be. A Városi Lakás-

ügyi Vagyoni Vállalat azt követeli (a Jugoszláv Föderatív Népköztársaság nevében), hogy a járásbíróság hozzon ítéletet, mely kimondja, hogy a német komisszár és az alperes között létrejött adásvételi szerződés semmis, mert a megszállók a tulajdonos akarata ellenére vették birtokba a vagyont. Vissza kell állítani a telekkönyvi állapotot (Messinger Karolin javára), de mivel ő nincs már, „elhagyott vagyon”-ról van szó, és ez az állam kezébe kell, hogy kerüljön. Az állami szervek azt is vitatják, hogy vajon alapítvány-e a Magyar Közoktatási és Népművelési Intézmény. (Alapítványként alakult, de kérdés, hogy tekintetbe lehet-e venni egy alapítványt, mely az 1943-ban érvényes jogszabályok szerint alakult.) Aztán Jovo Grbović szerb helyettes tanügyminiszter újabb érveket hoz fel 1951. március 23-án. Mielőtt eljutna a Halál a fasizmusra – Szabadság a népnek! zárószavakig, felteszi a kérdést, hogy milyen hatalom hagyta jóvá az alapítványt. Továbbá, ha egyesület volt a Corvineum, és adásvétel útján jutott az ingatlanokhoz, akkor ez érvénytelen, és népvagyonná kell mindent nyilvánítani. Ki van az is hangsúlyozva, hogy azok, akik a megszállás okán hagyták el vagyonukat, a felszabadulás után visszaszármaztatást követelhettek, de Messinger Karolin ezt nem tette. (Nem is tehette, mert nem élt.) Rövidre fogva, miután a német hatóságok azon az alapon igyekeztek birtokba venni a Messingert, hogy zsidó származású asszony vagyonáról (és adományáról) van szó, az új népfelszabadító hatóságok érvelésének most az a támpontja, hogy a megszállók kezébe került a Messinger, ez nem érvényes, és innentől kezdve semmi sem érvényes – a Messinger az (új) állam kezébe kell, hogy kerüljön. Az ügyvédi ellenérvek Karolin Alapító okiratára összpontosítanak. Magyarazzák, hogy az okirat érvényes, és nem elhagyott vagyonról van szó. A német megszállók nem Karolintól vették el a vagyont, hanem attól, akinek ő adományozta. Ha a megszállók jogtalanul vették el a Messingert, akkor azé kell, hogy legyen, akitől elvették (a magyar alapítványé). Ott van az iratok között az Alapító okirat hiteles szerb fordítása is. (Korábban németre is lefordították.) Az iratok közt megmaradt dokumentumokból sajnos nem egészen világos, hogy pontosan hogyan, és minek alapján született döntés.

Szétvert és félig kész mozaikok voltak a döntéshozók asztalán. Ezeknek a kockáiból próbáltak valamit összeállítani. Útmutató pedig a lendület volt és a bűvös szavak. Egy apám korabeli szerb ügyvéd mesélte egyszer, hogy 1946-ban vagy 47-ben valamelyik népfelszabadító testületben arról volt szó, hogyan osztódjanak a hatáskörök az új városi és járási (népfelszabadító) hatóságok között. A vita arra összpontosult, hogy melyik megoldás köthető inkább az „antifasiszta” szóhoz (és ebből persze az is leszűrhető volt, hogy melyik felszólaló az antifasisztább). Lord Mansfield XVIII.

századbeli híres skót bíró és jogtudós ismert mondata szerint: „Most of the disputes of the world arise from words.” („A legtöbb vita a világon szavakból születik.”). Talán hozzá lehetne tenni, hogy gyakran a disputa kimene-tele is szavakon múlik. Mellesleg, ha az a vita lényege, hogy melyik megoldás az antifasisztább (vagy mondjuk antikommunistább, liberálisabb vagy illiberálisabb), kényelmesebb helyzetbe is kerülünk. Nem akadályoz vagy lassít a következmények fontolgatása, nem kell megállni és vizsgálni a kimondott szavak jelentését, mindenen túlvisz a lendület. Konfucius mondta: „Ha én kerülnék hatalomra, azzal kezdeném, hogy visszaállítom a szavak értelmét.” De Konfucius még nem került hatalomra.

Még mielőtt a per befejeződött volna (és eldőlt volna, hogy a Messinger a becskerei Magyar Közoktatási és Népművelési Intézmény vagy az állam tulajdona), a magyar oktatás újraindult. Az 1950-es iskolakezdekről ez van bejegyezve a nagyapám naplójába:

1950. IX. 10. Vasárnap. Mára lett hirdelve az új iskolaév megnyitása. De 8 órára Póji, Tibi kiöltöztetve, kézen fogva Póji kortárs kis barátjánőjét, a szomszédos Lukics-Tunner Lujzát, várják az indítást. A 3. iskolás növendéket hatan: Zorka, Józsi, Lukics-Tunner szülők, Dudy, László kísérik, de csatlakozik kis tolokocsijában Imi is, s egy utcasaroknyi távolból én is utánuk lépkedek. Kicsik, nagyok befordulnak a Messinger intézet kapuján; én megfordulva haza indulok.

A húgom (Póji) ekkor indult első elemibe. Én korábban keztem (1946-ban), amikor még nem működött a Messinger. Gyalog jó félórányira volt tőlünk az első iskolám (más opció mint gyalog nem is volt). Magam jártam iskolába, vagy szomszédos iskolatársaimmal (kivéve az első napokban). Hétévesek voltunk még csak, de autóforgalom nem volt a városban, és a frissen múlt háború távlatából nem igazán tűnt veszélyesnek a békebeli gyaloglás. (Nagyobb veszélyekre emlékeztünk, nagyobb kockázatokhoz szoktunk hozzá.) Négy év elemi után kerültem 1950-ben a szinte szomszédságban levő Messingerbe. Itt akkor már (nagyjából) rendezett viszonyok voltak. Volt annyi iskolapad, amennyi kellett, voltak székek is (sokféle). Egy darabig a Kossuth-szobor is az udvaron állt. Tudtuk, hogy van az épületben egy szovjet zászló is. Egy iskolai alkalmazott találta a padlason. Most hirtelen beugrik, hogy ez „a Kerekes bácsi” volt, de nem vagyok benne biztos. Nem akarta lehozni, nem merte kidobni. A szovjet zászló maradt a padlason. A könyvtárban főleg a korábbi időkből megmaradt könyvek voltak. Padokat tüzeltek, könyveket mégsem. (Könnyebben gyulladtak volna, de nemigen lehetett volna mellettük felmelegedni. A felgyújtott padok mellett inkább. Racionalitás is volt a háborús években.)

A gyakorlatban már a per befejezése előtt sem a Magyar Közoktatási és Népművelési Intézmény volt az igazi tulajdonos. Az alapítvány nem arra szánt, akinek Karolin szánta, de – az adott körülmények között – a bánáti magyar iskolák céljait szolgálta (amint ezt az Alapító okirat elvárja). Most utólag töprenkedve az is eszembe jut, hogy – bár igazságtalan volt – talán nem csak rosszat hozott, hogy az állam lett gyakorlatilag (majd formálisan is) a tulajdonos. Amint a szöveg elején írtam, szigetféle volt a Messinger az új nevek, megszólítások, hitek, lendületek világában. A háború utáni első években még nem volt lehetetlen, hogy ne állami tulajdonban legyen egy iskola, de ez már akkor is rendszeridegen volt. Ha másképp alakulnak a dolgok, lehet, hogy felerősödnek a hullámok, és át is csapnak a sziget felett.

„A magyar közösség Messinger javai”

Van egy hivatalos papír az iratok között, mely, ha nem is szándékosan (és nem is egészen pontos megfogalmazással), de Karolinak és az Alapító okiratnak ad igazat. 1952. március 29-én a becskerek-i (zrenjanini) kataszteri hivatal idézést küld ki új kataszteri felmérés ügyében. Az idézés címetje: **„Messinger dobro mađarske zajednice”** (fordításban: **„A magyar közösség Messinger javai”**).

A hivatal úgy látszik, nem tudta, hogy nem Messinger már az intézmény neve, hogy a német megszállók nem ismerték el az Alapító okiratot, mert zsidó származású asszony írta, hogy alakult egy Corvineum, mely megvette a komisszártól az iskolaépületeket, de aztán az új hatóságok úgy látták, hogy amit a németek vettek el, az megbélyegzett német vagyron, és nem lehet azé, aki tőlük megvette. (Akkor sem, ha tulajdonképpen attól a magyar alapítványtól kobozták el a német hatóságok, mely később megvenni kényszerült.) A kataszteri hivatal azonban, miután összekeveredtek vagy megsemmisültek az iratok, nem találta az éppen érvényes elnevezést, és arra támaszkodott, ami a köztudatban keringett. Közben azt is érezni, hogy a becskerek-i köztudaton belül fordítások is vannak, és nem mindig egészen pontos fordítások. Nem hiszem, hogy lett volna becskerek-i magyar, aki a Messingert „A magyar közösség Messinger javai”-nak nevezte volna. De tudvalevő volt, hogy valami ilyesmiről van szó, a szerb tisztviselők, úgy látszik, így mondták maguk között, és nem is jártak messze az összbecskerek-i köztudattól.

Szóval, a kataszteri hivatal megfogalmazása Karolin akaratának ad igazat, bár hivatalosan más volt a helyzet. Talán azt a tanulságot is lehetne vonni, hogy az igazságosság megőrzésének egyik végső eszköze a köztudatra támaszkodó jóhiszemű tájékoztatás.

Egyébként a köztudat, melyre a kataszteri hivatal nem igazán szabatos megfogalmazása („A magyar közösség Messinger javai”) támaszkodik, nagyjából folytatódott. Amikor gimnazista voltam, néhány kezdeményezést (az adott keretek között lehetséges kezdeményezést) Karolin emléke ihlette. A tanárok tudták (mi kevésbé), hogy különösen fontos volt számára a torna, és ez útmutató volt a háború utáni Messingerben is. Azt hiszem, ez ihlette Fischer tanár jégpályateremtő akcióját. Kosárlabda- és kézilabdapályák is alakultak az udvarban. A többi becskerek-i iskolával ellentétben, a nagyszünet harminc percig tartott, hogy ez alatt az idő alatt fut-hassunk egy kört a közeli vásártéren.

Ma vegyes iskola a Messinger. Magyar is. A neve Sonja Marinković (ő partizán hősnő volt, a fiam Újvidéken is Sonja Marinković elnevezésű iskolába jártak). Közben vannak olyan dolgok is, melyek még a háború alatt is adottak voltak, de most feladattá váltak: hogy legyen elég magyar diák, akikkel osztályt lehet indítani. A köztudatban folytatódó képet nemrég sikerült azzal megerősíteni, hogy egy Messinger Karolin-emléktábla került az iskola falára. Néhány hete (2016. január végén) egy ennél még bátrabb kezdeményezés indult. Az iskolaszék elfogadott egy olyan javaslatot, mely szerint hivatalosan is Messinger legyen az iskola neve. Erről tartományi szinten kell majd dönteni. Meglátjuk.

Visszatérve a kataszteri hivatalra, találgatom, hogy pontosan írták-e le a címet. „Masarikova ulica 3” a feltüntetett postacím. Forgatva a papírokat, látom, hogy a háború előtt „Masarikova ulica 5” áll egy beadványban. 1942-ben, amikor Karolin megírta az Alapító okiratot, „Nádor utca 3” volt a cím. 1930-ban „Slovenačka 8”. Volt Teplička 7 is. Ma „Slobodana Bursaća 7”. Lehet, hogy más címek is voltak (és tűntek el). Az épület szerencsére megmaradt. A sorjázó valóságok és valóságglátások nemcsak az utcaneveket, de a házzámokat sem kímélik. Sok valóság cserélődött az utóbbi években. És ott van az egymás után lépegető valóságok előtt a jövő is. Azt hiszem, nem röpi felénk. Inkább vár. Mosolyog is. Ez a mosoly olyasféle, mint azoké, akik a vasútállomáson az érkező utasok előtt a peron elején állnak. A feljük haladó utas pedig nem tudja biztosan, hogy neki, vagy a mögötte levőnek jár-e a mosoly. Vagy ebből a vonatból senkinek.